

УДК 330.837

А. Маслов, канд. екон. наук, доц.

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

У статті розглянуто основні етапи становлення та розвитку теорії інформаційної економіки в період другої половини ХХ – початку ХХІ століть як нової економічної парадигми.

Ключові слова: інформаційне суспільство, теорія інформаційного суспільства, інформаційна економіка, теорія інформаційної економіки, нова економічна парадигма.

В статье рассмотрено основные этапы становления и развития теории информационной экономики в период второй половины ХХ – начале ХХІ столетий как новой экономической парадигмы.

Ключевые слова: информационное общество, теория информационного общества, информационная экономика, теория информационной экономики, новая экономическая парадигма.

This article describes the main stages of formation and development of the theory of information economy in the period of the second half of the 20th – early 21st centuries as a new economic paradigm.

Keywords: information society, theory information society, information economy, theory information economy, new economy paradigm.

Трансформаційні процеси, що відбуваються в суспільстві та економіці в ході інформаційно-технологічної революції кінця ХХ – початку ХХІ ст., значною мірою обумовлені зростанням ролі і значення інформації в суспільному житті і в економіці. Це потребувало відповідного теоретичного пояснення, що і призвело до появи в економічній думці у другій половині ХХ ст. ряду принципово нових теорій, в основі яких лежить інформація як новий фактор виробництва. Особливо популярності набувають теорії інформаційного суспільства, "суспільства знань", інформаційної економіки і т.п.

На рубежі ХХ–ХХІ ст. й, особливо, у перші роки ХХІ ст. стали особливо помітними роботи в галузі "мережевого суспільства" та мережевої, інформаційної, нової економіки, що є продовженням серії робіт із проблем інформаційного суспільства й "суспільства знань", але такі, що мають свою специфіку. Необхідно зазначити, що мережевий принцип організації виробництва, ринку, капіталу й інших економічних і соціальних форм й інститутів знаменує собою одну із принципових змін, щонайменше порівнянних з інформаційною революцією. Найцікавішими тут є, насамперед, праці М. Кастельса, що містять крім інших переваг значний бібліографічний матеріал [3].

Необхідно зазначити, що звернення до дослідження інформаційних аспектів в економіці та становлення теорії інформаційної економіки як нової парадигми, а саме, інформаційної парадигми, почалося ще з 1960-х рр. і набуло подальшого свого розвитку в 1970–90-х рр. Одними з перших досліджень з інформаційної проблематики в економіці були праці Ф. Махлупа [4], М. Пората та подальша поява багаточисленних публікацій провідних зарубіжних та вітчизняних дослідників та соціологів Т. Стоунера [8], Е. Тоффлера [11], Д. Белла [1–2], Дж. Стігліца [6], В. Мунтіяна [5], А. Чухно [12], Л. Мельника, Ю. Бажала та ін. Можна помітити, що тенденції 1980–90-х років здебільшого пов'язані із дробленням і деталізацією постіндустріальної проблематики. Справді, дослідження кінця 1990-х рр. і початку ХХІ ст. свідчать про початок повороту у бік концептуального осмислення змін, що відбуваються. Піднімаються проблеми, пов'язані зі зростанням значення інформаційних аспектів економічного зростання та розвитку. В той же час можна простежити певну еволюційну спадковість теорій інформаційної економіки, і умовно виділити декілька етапів.

Але не дивлячись на вже відносно тривалий період зростання значення та дослідження ролі інформації в економіці, від перших досліджень і відзначення відповідних праць нобелівською премією до сучасних досліджень, все ще недостатньо дослідженими є як теорети-

ко-концептуальні та методологічні засади еволюції теорії інформаційної економіки, так і з'ясування закономірностей та періодизації її становлення та розвитку. Тому, з'ясування логіки зміни та ускладнення досліджуваної проблематики, виокремлення етапів розвитку теорії інформаційної економіки від її виникнення до сучасності є актуальним і важливим.

У статті поставлено за мету простежити етапи становлення та розвитку теорії інформаційної економіки у другій половині ХХ-го – на початку ХХІ століть в контексті зміни дослідження інформаційної проблематики в економіці.

Поява теорії інформаційної економіки є безпосереднім результатом суспільного розвитку на його постіндустріальній стадії і переростання в інформаційне суспільство з інформаційною економікою. Простеживши процес зародження і розвитку інформаційної економіки та її відображення в теорії, можна виділити декілька періодів в теорії інформаційної економіки.

Так, на першому етапі розвитку вона представлена "інформаційною економікою" Н. Реймерса, розробленої у 1960-у р. На цьому першому етапі також значний внесок у розвиток цієї теорії зробили Ф. Махлуп (1962) та М. Порат (1977). Поняття "інформаційна економіка" в науковий обіг було запроваджено ще на початку 1960-х рр., і одразу стало загальновідомим стосовно до реальності, що склалася у високорозвинених країнах світу. Новий спосіб розвитку суспільства – постіндустріальний інформаційний, що прийшов на зміну індустріальному і став основою для побудови постіндустріального інформаційного суспільства. Зрозуміло, що однією з найважливіших засад інформаційної економіки є одна зі складових інституційно-соціального напрямку, одна зі складових дихотомії Т. Веблена – техніка та технологія, що робить інформаційну економіку технологічно обумовленою, або технологічно детермінованою.

Особливості інформації як виробничого ресурсу ставить її на перше місце як один з основних ресурсів економічного розвитку, а інформація та процеси інформатизації формують новий образ соціуму, де головним засобом вирішення глобальних проблем стане нова якість працівника як інтелектуального працівника, що володіє унікальними вміннями та виробничими (швидше креативними) навичками на основі відповідної інформації і знань. Період "інформаційної економіки" характеризувався високими показниками зростання продуктивності праці за рахунок системного впливу нових технологій та інновацій, що, у свою чергу, призвело до зростання національних багатств найбільш високо розвинутих країн. Починаючи з нафтової кризи 1973 р., виробничий потенціал індустріальних технологій знач-

ною мірою вичерпався, а нові інформаційні технології не змогли стримати вповільнення зростання продуктивності аж до середини 1990-х рр., коли на світову арену виходить нова, мережева економіка.

Наступний, *другий етап інформаційної економіки* можна пов'язати з теорією "інформаційної економіки" (informational economics). Поняття "інформаційна економіка" вперше в науковий обіг запровадив у 1996 р. М. Кастельс. Основою для інформаційної економіки стала поява нового способу розвитку – інформаціоналізму, який сформувався під впливом перебудови капіталістичного способу виробництва наприкінці ХХ ст.

У другій половині ХХ сторіччя виникла об'єктивна необхідність, коли прогрес економічної науки перетворив її в нову сферу – економіку знань, що не могла вже не лише існувати, а й розвиватися без інформації. Виник принципово новий об'єкт, як за формою, так і за змістом – синтез економіки й інформації.

М. Кастельс особливо виділяє дві характерні риси економіки нового типу, що сформувалися наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. на Заході, насамперед у США. Це інформаціональність та глобальність. На думку М. Кастельса відмінність між "інформаційною економікою" та "інформаційної економікою" полягає в тому, що "в новому інформаційному способі розвитку джерело продуктивності міститься в технології генерування знань, обробки інформації та символічної комунікації. Зрозуміло, знання та інформація є критично важливими елементами в усіх способах розвитку, оскільки процес виробництва завжди заснований на деякому рівні знань й обробці інформації. Однак специфічним для інформаційного способу розвитку є вплив знання на саме знання як головне джерело продуктивності" [3, с. 39].

М. Кастельс зазначає, що вона є інформаційною економікою "оскільки продуктивність і конкурентоспроможність факторів або агентів у цій економіці (фірма, регіон або наукова установа) залежить від їх здатності генерувати, обробляти та ефективно використовувати інформацію, засновану на знаннях.

Глобальна – тому, що основні види економічної діяльності, такі як виробництво, споживання та циркуляція товарів і послуг, а також їх складові (капітал, праця, сировина, управління, інформація, технології, ринки), організуються у глобальному масштабі, безпосередньо або з використанням розгалуженої мережі, що зв'язує економічних агентів.

І нарешті, інформаційна і глобальна – тому що в нових історичних умовах досягнення певного рівня продуктивності та існування конкуренції можливі лише всередині глобальної взаємопов'язаної мережі" [3, с. 81]. Інформаційна економіка формується не лише під впливом дохідності, як одного із мотиваційних факторів фірм, але і під впливом політичних інтересів, які заохочують конкуренцію у цих економіках, які підтримують фірми. М. Кастельс доводить, що дерегуляція ринку і приватизація не є механізмами, що працюють на розвиток.

Про існування глобальної економіки можна говорити тому, що економічні справи працюють всередині глобальної взаємопов'язаної мережі, що виходить за національні межі. Ця економіка не є політично незалежною, оскільки національні уряди відіграють важливу роль в управлінні економічними процесами. Але в кінцевому підсумку економічний розрахунок робиться на глобальну економіку, тому що саме в глобальному масштабі має місце стратегічна виробнича і торговельна діяльність поряд із накопиченням капіталу, концентрацією знань і управлінням інформацією. Політична залежність даної глобальної системи визначає економічні процеси і стратегії конкурентів. М. Кастельс робить висновок,

"що внутрішній поділ на регіони є системною характеристикою інформаційної/глобальної економік, адже інститут держави породжується суспільством, а не економічною системою.

Таким чином, особливого значення в інформаційній економіці набувають складні процеси взаємодії між політичними інститутами, що історично склалися, і все глобальнішими економічними агентами" [3, с. 111]. М. Кастельс вносить необхідну поправку до визначення контуру глобальної економіки – це не економіка планетарного масштабу. Інакше говорячи, вона не включає всі економічні процеси, території та людей, хоч прямо чи опосередковано впливає на все людство.

М. Кастельс виділяє п'ять характерних рис своєї парадигми інформаційної та глобальної економіки. *По-перше*, характеристика інформаційної та глобальної економіки полягає в тому, що інформація є її "сировиною" – перед нами технології для впливу на інформацію, а не просто інформація, призначена для впливу на технологію, як було у випадку попередніх технологічних революцій. *По-друге*, парадигма М. Кастельса характеризується всеосяжністю ефектів нових технологій. Так як інформація становить інтегральну складову будь-якої людської діяльності, всі процеси індивідуального і колективного існування безпосередньо формуються, але не обумовлюються, новим технологічним способом.

По-третє, будь-яка система чи сукупність відносин, що використовують нові інформаційні технології характеризуються мережевою логікою. Будова мережі добре пристосована до зростаючої складності суспільної та господарської взаємодії, до непередбачуваних моделей розвитку, що виникають із творчої потужності таких взаємодій. Це є характерним для сучасного світу, який є також як постмодерністський та постнекласичний. Така мережева конфігурація завдяки новим інформаційним технологіям тепер може бути забезпечена в усіх видах процесів і організацій. Без них мережева логіка була б дуже громіздкою для матеріального втілення. Мережева логіка необхідна для структурування неструктурованого при одночасному збереженні гнучкості, так як саме неструктуроване і є рушійною силою інноваційної діяльності.

По-четверте, інформаційно-технологічна парадигма заснована на гнучкості, чим також характеризується мережевий принцип. Організації та інституції можна модифікувати і навіть фундаментально змінювати шляхом перегрупування їх компонентів. Конфігурацію нової інформаційно-технологічної парадигми відрізняє її здатність до реконфігурації, тобто до такої суспільної риси, для якої характерні постійні зміни, у тому числі й зміна організацій. Встановити інституційну визначеність, або змінити інституції, не руйнуючи організацію стало можливим внаслідок того, що матеріальну базу організації тепер за допомогою інформації та інформаційних технологій можна перепрограмувати і переозброїти.

Але гнучкість може бути як силою, що вивільняє, так може нести і репресивну тенденцію, якщо ті, хто змінює інституції (правила гри), завжди перебувають при владі, суттєво, таким чином, зберігаючи дистанцію між виникненням і оцінкою нових соціальних форм і процесів завдяки новим технологіям, та проекцією можливих наслідків таких подій для суспільства. Лише конкретний аналіз та спостереження практичного досвіду можуть визначити результат взаємодії між новими, у даному випадку – інформаційними технологіями, і соціальними формами, що виникають.

По-п'яте, чим характеризується інформаційна та глобальна економіка, то це зростаючою конвергенці-

єю конкретних технологій у високо інтегрованій системі, в якій старі ізольовані технологічні траєкторії стають майже нерозрізненими. Зокрема, мікроелектроніка та телекомунікації, оптична електроніка та комп'ютери сьогодні інтегровані в інформаційні системи. Телекомунікації, що сьогодні є лише однією із форм обробки інформації, технології передачі та зв'язку водночас все ширше диверсифікуються та інтегруються в одній і тій самій мережі, де оперують комп'ютери.

Характеризуючи інформаціональні суспільства, М. Кастельс робить два важливі висновки: *по-перше*, що інформаціональні суспільства, які існують сьогодні, є капіталістичними (на відміну від індустріальних суспільств, окремі з яких були етатистськими); *по-друге*, вони відзначаються культурною та інституціональною різноманітністю. М. Кастельс наголошує, що теорія інформаціонального суспільства завжди повинна звертати увагу на історичну і культурну специфіку такою ж мірою, як на структурні подібності, що пов'язані зі спільною техноекономічною парадигмою.

Таким чином, М. Кастельс стверджує, що це все-таки "інформаціональний капіталізм" і "капіталістична інформаціональна економіка", в межах яких гонитва капіталістичних фірм за прибутковістю та мобілізація країн для досягнення більшої конкурентоспроможності викликали зміни у новому історичному співвідношенні між технологією та продуктивністю. Саме в цьому процесі було створено і сформовано, згідно М. Кастельса, інформаціональна та глобальна економіка, яка є основною характеристикою і найважливішою рисою інформаціонального капіталізму.

Наступний, *третій етап інформаційної економіки* можна пов'язати з "інформаційною політичною економією" Дж. Стігліца [6, С. 539] в межах нового кейнсіанства, а також зі спробою відповіді сучасної української економічної думки на нагальні потреби теоретичного обґрунтування процесів, що відбуваються в ході інформаційно-технологічної революції у вигляді теорії "інформаціологічної економіки" В. Мунтіяна [5].

Зокрема, дослідження економіки ризиків привело Дж. Стігліца до головної теми наукових досліджень – теорії інформаційної економіки, або економічної теорії інформації (economics of information), а центральним питанням робіт Стігліца стало вивчення проблем збору, аналізу і поширення інформації та прийняття рішень на основі її дефіциту.

Проблема соціальної нерівності (нерівне володіння інформацією, а отже – і економічною владою) стосовно окремих індивідів, соціальних прошарків і окремих держав розкривається в дусі ліво реформаторських, соціал-демократичних ідей. Дж. Стігліц вміло синтезує економічну теорію з господарською практикою кінця ХХ – початку ХХІ ст., а його методологією є його опора на факти, прагнення до емпіричної перевірки всіх, у тому числі вихідних, положень сучасної економічної теорії. Основою теоретичних концепцій є вчення про асиметрію інформації – в оновленій теорії фірми чи в теорії зайнятості. На макрорівні, в галузі міжнародних економічних відносин, концепція асиметрії інформації трансформується в теорію асиметрії економічної влади, національних господарських потенціалів.

Дж. Стігліц прийшов до необхідності розробки нової теорії, яка б перебудувала мікроекономічні основи з урахуванням недосконалості ринкової інформації і вже на макрорівні пояснила б, "чому в економіці відбувається каскадне посилення шоківих впливів і чому вони виникають знову", та розкривала б справжні причини існування масового безробіття, кредитних обмежень та інших ринкових недосконалостей [6, с. 538]. Досліджую-

чи багато років проблему ринків з асиметричною інформацією, Дж. Стігліц наочно показав, що висновки традиційних економічних моделей з повною інформацією вводять дослідників в оману. Оцінка багатьох ринків за допомогою концепції асиметричної інформації дала можливість виявити, що насправді вони функціонують зовсім інакше, ніж уявляють собі економісти. *Як наслідок – і державне регулювання ринкової економіки повинно здійснюватися інакше, ніж про це говориться в неокласичній теорії.*

Початок ХХІ ст. показав, що й американська модель з її "новою економікою" далеко не досконала, а "нова економіка" принесла з собою нові гострі проблеми. Найголовніша з них, на думку Стігліца, полягає в асиметрії інформації, коли одні учасники знають більше, ніж інші. Звідси випливає проблема "принципал – агент", коли менеджер корпорації ("агент"), який зобов'язаний діяти в інтересах власників акціонерів, тобто своїх "принципалів", насправді переслідує свої вузько корисливі цілі. В "Буремних дев'яностих" [7] Дж. Стігліц вичерпно показує, яким чином, використовуючи монополію на внутрі-корпоративну інформацію, вищі менеджери отримували можливість надзвичайно збільшити розміри своєї винагороди. У вищих "агентів" сформувався інтерес до накачування курсу акцій підвідомчої компанії за будь-яку ціну, включно до повної втрати реального зв'язку з виробничою і фінансовою ефективністю, що призвело до ряду шахрайських схем. В таких умовах рівновага економіки перестає бути єдиною, тобто існує багато рівноважних станів, які можуть бути і не пов'язані з ефективним розподілом ресурсів. Звідси постійні провали і збої ринку, що час від часу призводять до тих чи інших криз.

На думку ж В. Мунтіяна, ні "інформаційна", ні "інформаціональна" економіки не в змозі не те що вирішити кризові суперечності, які виникли між людьми, у суспільстві й державі, між суспільствами й державами, націями й народами, а також між людьми й природою; між людиною і її планетою Земля, і що навіть на теоретичному рівні не розкрита природа цих протиріч і не запропоновані ефективні шляхи їхнього рішення.

Виходом із тупика для людства на думку В. Мунтіяна "повинен стати новий напрям, яким і є "інформаціологічна парадигма", як основа гармонійного співіснування світового співтовариства. Незважаючи на те, що як в "інформаційній" та "інформаціональній" моделях економіки основою є інформація, але інформація створена тільки людиною, то "інформаціологічна" економіка базується на інформації власне природи, а дослідницька інформація є лише малою її складовою частиною" [5, с. 37].

Згідно В. Мунтіяна, сутністю "інформаціологічної економіки" є інформаціологізм. З'явився такий напрямок в останнє десятиліття ХХ ст. Це знаменувалося створенням академіком І.І. Юзвішиним такої науки як "інформаціологія" в 1993 році [13]. Інформаційний стан людини й суспільства визначається їх внутрішніми й зовнішніми відносинами, системо утворюючими відносинами їхніх різних компонентів, різних типів інформації.

В. Мунтіян стверджує, що інформаціологізм виражається в знанні інформаціогенно-вакуумної природи миру. "Він не протиставляється освіті, науці й культурі, існуючим релігіям, ідеологічним і культовим переконанням або вірі людей. Інформаціологізм, навпаки, припускає найактивніше співробітництво на єдиній інформаціологічній основі з будь-якою наукою, будь-якою сферою діяльності, з будь-якими позитивними рухами, що сповідають людинолюбство й визнають загальнолюдські ідеали або заповіді. Розширення й розвиток такого співробітництва на базі інформаціологічної інтеграції, відповідності, сумісності, об'єднання суспільства на загально світоглядній

інформаціологічній основі є одним із центральних завдань інформаціологізму" [5, с. 39].

Згідно теорії інформаціологічної економіки, "інформаціологія – це генералізація на науку про всі інформаційні процеси і явища мікро- і макросвіту природи й суспільства; вона народилася на стику фізики, хімії, математики, біології, астрономії, геології, космології, історії, технічних, суспільних і гуманітарних наук. Інформаціологія є найбільш великим і надзвичайно багатограним глобально-космічним узагальненням ХХ століття, підсумком науки минулого, наукою сьогодення й майбутнього" [5, С. 41].

На думку В. Мунтіяна, інформаціологія не підмінює, не підкоряє, не поглинає й тим більше не скасовує всі інші науки. Всі диференційовані науки мають і будуть мати право на самостійність і власну значимість. Інформаціологія лише поєднує їх єдиною метою, єдиною принциповою й предметною інформаційною основою, єдиною структурою інформаціологічних міжнаукових відносин у єдиний безперервний процес інформаціологічного пізнання й у єдину систему знань людства, в інформаціологічні ресурси світового співтовариства.

Вперше у світі термін "інформаціологія" ввів до наукової літератури основоположник інформаціології академік І.Й. Юзвішин, а в 1993 р. ним було видано першу працю з інформаціології. *Інформаціологія* – фундаментальна генералізаційно-єдина наука, що вивчає у вакуумних і матеріалізованих сферах Всесвіту само відношення, конформні само відображення і співвідношення нуль матеріальних точок, предметів, організмів, об'єктів, процесів та явищ природи і суспільства, виходячи з принципу інформаціологічного підходу. Інформаціологія фундаментально досліджує всі процеси і явища мікро- і макросвітів Всесвіту, узагальнення практичного і теоретичного матеріалів, фізико-хімічних, астрофізичних, ядерних, біологічних, космічних та інших досліджень з єдиної інформаційної точки зору. При цьому важливим залишається вивчення і практичного боку функціонування інформації – процесів виникнення, передачі, використання та збереження інформації, що становить предмет *інформатики*, яка є складовою інформаціології.

Інформаціологія виникла як результат міждисциплінарних досліджень в галузі фізики, хімії, математики, астрономії, біології, інформатики, філософії, історії та ін. і ввібрала в себе як загальнонаукові методи, так і специфічні методи наук, з якими вона контактує. Інформаціологія формулює закони, методи, визначає методологію інформатизації та інформації: впровадження засобів обчислювальної техніки і масової інформації в усі сфери людської діяльності, розширення потоків і каналів інформації, посилення інформаційного обміну та інформаційних взаємодій.

Як багатофункціональна наука інформаціологія вивчає всі субелементарні процеси і явища у живій та неживій природі і Всесвіті в цілому. Субелементарною одиницею інформації прийнято вважати *інформаціон*.

Об'єктом інформаціології є об'єктивна реальність безначально-нескінченного інформаційного Всесвіту, що існує незалежно від нашої свідомості всередині нас, поза нами, між нами та навколо нас, скрізь і всюди, й виступає як об'єкт людського співіснування та пізнання. Базуючись на природній і штучній інформації та інформаційно-вакуумній сутності світобудови, інформаціологія виявилась єдиною генералізаційною ідеологією життєдіяльності, згоди світу і науково-технічного розвитку всього світового співтовариства.

Предметом інформаціології є дослідження інформаційних мікро- макродинамічних процесів і явищ, що від-

буваються у Всесвіті у взаємозв'язку та взаємодії з матеріалізованими і не матеріалізованими атрибутами матеріалізації та де матеріалізації, джерелами анігіляції і авторегенерації, а також процеси рецепції, передачі, зберігання, обробки, візуалізації та пізнання інформації.

Методом пізнання і відображення інформації в інформаціології є практика, підкріплена теоретичними дослідженнями і розрахунками. Згідно до відкритого інформаціологами *закону збереження інформації, інформація не зникає, а лише змінює форми, механізми трансляції та ін.*, який передбачає, що історична істина універсальна і така, яку можна досягти, потрібно лише навчитися управляти інформаційними потоками сучасності і розпізнавати (розкодовувати) інформацію про минуле.

Інформація, як стверджує І.Й. Юзвішин, – це загальне само відношення, само відображення та їх співвідношення, що складають універсальне генеративне інформаційне середовище, що є основою прояву функціонування вакуумних і матеріальних сфер Всесвіту. Завдяки саме інформації з'явився Всесвіт, виникли галактики, планети, Земля і життя на ній.

У праці "Інформаціологія" І. Юзвішин розглядає інформацію у зовсім іншій площині, іншому вимірі і розумінні [13, с. 23], як "фундаментальний генералізаційно-єдиний безпочатково-нескінченний законопроцес автоосциляційного, резонансно-мережевого, частотно-квантового та хвильового відношення, взаємодії взаємоперетворення і взаємовідображення (у просторі і часі) енергії, руху, маси і антимаси на основі матеріалізації й де матеріалізації в мікро- і макроструктурах Всесвіту.

Інформація є фундаментальною основою і загальною властивістю Всесвіту. Вона існує незалежно від нас і виявляється в "єдиному процесі мікро- та макромірних відносин і взаємодії енергії, руху та маси в просторі й часі. Інформація – це всі існуючі джерела першопричин, явищ і процесів у мікро- та макроструктурах Всесвіту" [14, С. 73].

На думку прибічників інформаціології та інформаціологічної економіки методологія інформаціології стає концептуальною основою пізнання і всієї інформаційно-соціальної діяльності людини. Ця методологія базується на фундаментальному принципі інформаціологічного підходу, що узагальнює й поєднує на інтеграційно-диференціальній основі всі науково достовірні підходи науково-практичного дослідження, які є його окремими випадками, формами, вираженнями й реалізаціями.

Вихідним пунктом інформаціологічного дослідження є інформаційно-методологічна рівновага застосовуваних підходів, принципів, методів і засобів дослідження, в основі якого лежить універсальний закон інформаційної рівноваги. Збалансованість, сумісність, несуперечність і узгодженість методів дослідження зможе дати небувалий ефект у сфері пізнання, ефект синергізму в системі дослідження.

На думку В. Мунтіяна "Пізнання реалізується на основі інформаціологічного дослідження, у науково-прикладній і практичній діяльності, у галузі освіти й виховання, у процесах передачі й прийому знань, умінь, досвіду покоління" а "кожна зі сфер людської діяльності, маючи свою специфіку, цілеспрямованість, спеціалізацію й методичну базу, має загальну інтелектуальну, психологічну й духовно-моральну основу й тому повинна опиратися на інформаціологію, інформаціологізм й інформаціологічні концепції" [5, с. 42–43].

Згідно теорії інформаціологічної економіки найважливішим завданням людства стає не фізичне відтворення на основі природних ресурсів Землі – відтворення машин, техніки, технологій, а відтворення знань,

коштів інформації, інформаціологічних технологій і продуктів, а інформаціологія – вчення, теорія, фундаментальна наука про інформацію як універсальне явище Всесвіту. Поняття "інформаціологія" містить у собі не тільки сферу природної інформації, але й більше широкий зміст – як поняття сфери штучної інформації, інформації людини, галузь, породжувану інформаційними об'єктами, системами, документами, інформаційними процесами й відносинами, інформаційною діяльністю людей та її результатів.

Як багатofункціональна наука інформаціологія вивчає всі субелементарні процеси і явища у живій та неживій природі і Всесвіті в цілому. Субелементарною одиницею інформації для мікро- та макросвіту згідно теорії інформаціології є "інформаціон". На думку В. Мунтіяна, на відміну від інших сучасних економічних теорій, концепцій, ідей теорія інформаціологічної економіки "через інформаціогенну матрицю забезпечує точну вимірність "економіки знань" у трьох вимірах одночасно: перший вимір – інформаційний, другий – енергетичний, третій – матеріально-речовинний. Крім точної тривимірності, дана матриця дає можливість здійснити точний науковий аналіз через ретроспекцію, діагноз і проекцію. Ми також отримуємо можливість виходити зразу на причинно-наслідкові зв'язки будь-якої економічної моделі" [9, с. 482].

Стратегічна мета інформаціологічного підходу в економіці полягає не стільки у вивченні і дослідженні "економічних процесів, атрибутів, взаємовідносин, взаємодій, як у побудові принципово нової інформаціогенної економічної системи, що самоорганізується і самоналагоджується відповідно до єдиного локально розподіленого інформаційно-стільникового простору Всесвіту" [9, с. 483].

Але, на нашу думку, є досить суперечливою методологія інформаціогенної моделі економіки, основу якої становить "інформаціологія як генералізований метод наукового пізнання, теорія економічних систем, теорія інформаційного способу розвитку, системний підхід, теорія динаміки нелінійних систем, теорія синергетики, теорія біогенезу, теорія катастроф, теорія хаосу, теорія фізичного вакууму, теорія суперструн" [9, с. 480]. Поряд з цим "інформаціологічний підхід включає в себе як часткові, так і глобальні та локальні підходи: інформаційний, інформаційно-математичний, інформаційно-глобальний, інформаційно-космічний, системний, структурний, функціональний, ймовірнісний та ін. Всі ці принципи використовуються в інформаціологічній економіці" [9, с. 481].

На нашу думку, суперечливість методології інформаціогенної моделі економіки полягає в її еклектичності. Досить сумнівним є визначення наріжного каменю цього наукового напрямку є "розшифрування чергового коду Всесвіту", після чого інформаціологічна економіка "пропонує нову економічну модель людству" [9, с. 481], але не зазначається про який саме код йде мова. Особливо сумнівною є теза про те, що "людині ще потрібно навчитись господарювати, адже поки що вона не творець, а споживач у формі паразита. Тому, в першу чергу, не-

обхідно налагодити відносини із творцем, оточуючим середовищем, не називаючи його неживим. А найбільш зручною одиницею для налагоджування відносин є інформаціон. Інформаціоген же залишається первинною, нерозмінною "монетою" Вселенського світогосподарства" [9, с. 501]. Нажаль, В. Мунтіяна не пояснює і не дає рекомендацій для владних органів хто і в який спосіб буде налагоджувати відносини з Творцем за допомогою інформаціон для розробки економічної політики і її реалізація в ході господарської практики.

Але сучасна проблематика теорії та практики інформаційної економіки теоріями в межах розглянутих трьох етапів не обмежується. Поряд з першими теоріями інформаційної економіки, теорії інформаціогенної економіки М. Кастельса та теорії інформаціогенної економіки В. Мунтіяна значний носіологічний потенціал для дослідження інформаційних проблем економіки містять трансакційні інформаційні теорії, зокрема, при становленні нової інформаційної теорії фірми. Також важливі аспекти інформаційної економіки містяться в гетеродоксальних концепціях асиметрії інформації стосовно основ конкурентно-рівноважного аналізу сучасної ортодоксії, а також в новому кейсіанстві та новій (мережевій) економіці, про що йтиметься в наступних параграфах.

Таким чином, можна сказати, що теорія інформаційної економіки пройшла тривалий шлях у своєму розвитку від піонерів дослідження інформаційних проблем розвитку суспільства та економіки, до сучасних її представників, розширюючи проблематику дослідження і збагачуючи методологічний апарат дослідження та теоретичний змісту. Саме теорія інформаційної економіки, як нова теоретична парадигма, повинна дати відповіді на нагальні потреби сучасної господарської практики, виходячи з особливостей її розвитку за умов подальшої глобалізації та кризи сучасної ортодоксії.

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. Перевод с англ. – М.: Academia, 1999. – 956 с.
2. Белл Д. Социальные рамки информационного общества // Новая технократическая волна на Западе. / Сост. и вступ. статья П.С. Гуревича. – М.: Прогресс, 1986. – С. 330 – 342.
3. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура: Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
4. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Ф. Махлуп. / пер. с англ. – М.: Прогресс, 1966. – 462 с.
5. Мунтіяна В.І. Інформаціогенна парадигма. – Київ: Издательство "КВІЦ", 2006. – 632 с.
6. Стиглиц Е. Джозеф. Информация и смена парадигмы в экономической науке. Нобелевская лекция 8 декабря 2001 г. / Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. В 5 т. / Т. V. В 2 кн. Кн. 2. – М.: Мысль, 2005. – С. 535 – 629.
7. Стиглиц Д.Ю. Ревущие девяностые. Семьна развала. – М.: Современная экономика и право, 2005. – 424 с.
8. Стоуньер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики // Новая технократическая волна на Западе / Сост. и вступ. статья П.С. Гуревича. – М.: Прогресс, 1986. – С. 392 – 409.
9. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3 т. – Т. 1. / За ред. акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. – К.: Фенікс, 2007. – 544 с.
11. Тоффлер Э. Третья волна. – М.: ООО "Фирма "Издательство АСТ", 1999. – 784 с.
12. Чухно А.А. Институционально-информационная экономика: учебник / А.А. Чухно, П.М. Леоненко, П.І. Юхименко; за ред. акад. НАН України А.А. Чухна. – К.: Знання, 2010. – 687 с.
13. Юзвизин И.И. Информациология / И.И. Юзвизин. – 4-е изд. – М.: Радио и связь, 1996. – 220 с.

Надійшла до редколегії 14.04.11

УДК 330.342.24

А. Ігнатюк, д-р екон. наук, доц.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ МЕРЕЖЕВОЇ ЕКОНОМІКИ

Проаналізовано об'єктивні передумови формування, функціонування та розвитку мережевої економіки, її головні ознаки на основі різних теоретико-методологічних підходів до аналізу.

Ключові слова: мережева економіка, мережеві ефекти, інформаційне суспільство, мережеві структури.

Проанализированы объективные предпосылки формирования, функционирования и развития сетевой экономики, ее основные признаки на основе разных теоретико-экономических подходов к анализу.

Ключевые слова: сетевая экономика, сетевые эффекты, информационное общество, сетевые структуры.

Is analyzed the objective prerequisites for the formation, operation and development of the network economy, its main features based on various theoretical and methodological analysis approaches.

Keywords: the network economy, network effects, informational society, network structures.

Наприкінці ХХ ст. проявилися певні ознаки суспільно-го життя, що стають доміантними у наступному столітті, а саме формування мережевої економіки. Електронна інфраструктура фондового та грошового ринків створила умови для переорієнтації на індивідуального інвестора, який отримав такий самий доступ до інформації, що й професійний брокер. Це викликало появу та бурхливий розвиток Інтернет-брокерських компаній. Зростання числа індивідуальних інвесторів, чії гроші на фондовому ринку є, головним чином, спекулятивними, викликав попит на ризиковані активи компаній, які створилися, що створило передумови для нестабільності на даному ринку.

Охопила мережа і комерційну діяльність, що проявилася у створенні глобальних мереж електронної торгівлі, зростанні продажу товарів онлайн. Змінилася доставка товарів, виникла потреба в електронному маркетингу, рекламі, онлайн-платежах.

Про інформаційну революцію, інформаційне суспільство, інформаційну економіку почали казати ще у 70-ті рр. ХХ ст., зокрема Е. Тофлер, Р. Дрюкер. Проте сучасні дослідження у розвитку глобальних інформаційних і комунікаційних технологій привели до формування глобального електронного середовища для економічної діяльності, що, у свою чергу, відкрило нові можливості для організації соціально-економічної діяльності людини.

Дослідженню економіки з позицій її мережевої природи присвячені роботи таких західних вчених як Р. Вайбер, Б. Де Лонг, М. Кац, К. Келлі, Г. Салонер, К. Шапіро, Дж. Фаррелл та ін. Питання формування та розвитку мережевої економіки аналізують такі російські дослідники як В. Аршинов, Ю. Данилов, В. Матюшок, С. Парінов, Р. Цвилев, Т. Яковлева та ін. В Україні проблемам становлення інформаційної та мережевої економіки присвячені праці В. Базилевича, А. Гриценка, А. Маслова, А. Чухна та ін.

Проте зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, демонструють випередження "практики" від "теорії", оскільки не сформульовані відповіді на базові питання, а саме: якими є теоретична модель функціонування, поведінка людини, форми і методи спільної діяльності людей у мережевому суспільстві.

Метою статті є систематизація досліджень щодо об'єктивних передумов формування, функціонування та розвитку мережевої економіки, її головних ознак на основі різних теоретико-методологічних підходів до аналізу.

Базис сучасного інформатизаційного суспільства, на думку багатьох вчених, складає мережева економіка (networked economy), яка досить часто згадується зі словом "глобальна" [1, 2]. Визначення поняття "мережева економіка" на сьогодні не є однотайним. Поруч із такою назвою використовуються також "інформаційна економіка", "економіка прямих рівноправних зв'язків" тощо. У доповіді, яка підготовлена Європейською Комісією, глобальна мережева економіка визначається як

середовище, у якому будь-яка компанія або індивід, що знаходяться у будь-якій точці економічної системи, можуть контактувати легко та з мінімальними витратами з будь-якою іншою компанією або індивідом з приводу спільної роботи, для торгівлі, для обміну ідеями та ноу-хау або просто заради задоволення [3]. Р.І. Цвилев пов'язує виникнення мережевої економіки із розвитком інформаційних технологій, що призводить до еволюції сучасних економічних систем, розвитку неринкових механізмів регулювання та мережених організаційних структур [4, с.136]. В.М. Матюшок визначає мережеву економіку "як форму економічної діяльності, яка базується на глобальному електронному середовищі із переважанням у якості найважливіших елементів продуктивних сил знань й інформації та прискореній динаміці між попитом та пропозицією" [1]. С.І. Парінов зазначає, що терміном мережева економіка прийнято називати стан економіки, який вникає, коли інфраструктура, що обслуговує функціонування економіки певної країни або групи країн, заснована на використанні Інтернет-технологій, при цьому змінює властивості як економічна система взагалі, так і її окремі елементи [5, с. 11].

На думку С.І. Парінова та Т.І. Яковлевої посилюють позиції мережевої економіки наступні процеси:

- розвиток та розповсюдження Інтернет-технологій;
- перенесення в електронне середовище мереж Інтернет різних видів соціально-економічної діяльності;
- перетворення традиційних організацій у мережеві структури;
- створення мережевих варіантів "горизонтальних" економічних структур, які обслуговують різноманітні організації в економіці [6].

До найважливіших умов становлення мережевої економіки відносять, перш за все, формування у 1980–1990 рр. п'ятого технологічного укладу, де провідні позиції займають найновіші комп'ютерні та інформаційні технології, засоби космічного зв'язку, засоби телекомунікації, оптичні волокна, роботобудування, керамічні вироби, банки даних, інформаційні послуги. Провідні позиції серед найбільш потужних ТНК займають корпорації "Майкрософт", "Інтел", де головними стратегіями розвитку стають експансія творчої діяльності, створення умов для вдосконалення людини у межах його професійної діяльності, розвиток його творчих здібностей.

Німецький дослідник мережевої економіки Р.Вайбер визначає, що у сучасному циклі Н.Кондратьєва інформацію, як базисну інновацію, слід розглядати в якості основи економічного зростання, а цифрову і комп'ютерну техніку – як ядро інновації під загальною назвою "інформаційна техніка" [7]. Можливість створення інформаційної техніки обумовлена постійною довгостроковою тенденцією підвищення продуктивності праці у мікроелектроніці, що обумовлено законами Х. Гроша та